

Potentiaali ensimmäisessä suomalaisessa Raamatussa ja vähän muuallakin

Vuosina 1949 ja 1950 ilmestyi kaksi osaa tutkimustani *Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa raamatussa verrattuna vanhempaan ja nykyiseen kieleen*. Nämä tutkimuksen osat sisältävät kaikkien indikatiivin aikamuotojen temporaalisen käytön käsittelyn. Alkuperäisen suunnitelmani mukaan piti kolmanteen osaan tulla ”indikatiivin modaalisen käytön sekä muiden modusten käytön käsittely ynnä eräitä yleiskatsauksia” (Ikola 1950, 5). Muut työt – sekä tutkimustyöt että moninaiset virkatehtävät – veivät kuitenkin seuraavina vuosikymmeninä aikani ja voimani niin, etten koskaan ryhtynyt kirjoittamaan suunniteltua III osaa, vaikka esitöitä sitäkin varten jo olin tehnyt.

Nyt en enää aio ryhtyä kirjoittamaan alkuperäisen suunnitelman mukaista III osaa, enkä muutenkaan kirjoittaisi sitä enää samaan tyyliin kuin aikoinaan osat I ja II. Nyt ilmestyvä artikkelini kuitenkin vähäiseltä osalta täyttäneen jäänyttä aukkoa. Potentiaali on vanhassa kirjakielessä siksi harvinainen modus, että tutkimustehtävänä ehkä mielekkäämmältä tuntuisi koko vanhan kirjasuomen potentiaali. Edellä viitatuista syistä otan kuitenkin lähtökohdaksi vuoden 1642 Raamatun, jota sitten kyllä vertailen potentiaalin osalta muuhun vanhaan kirjakieleen (erityisesti Agricolan kieleen), nykysuomeen ja murteisiin.

1. Aineisto

Koska potentiaaliesimerkkejä on 1642 R:ssa niinkin vähän, aloitan esittämällä kaikki kokoon saamani potentiaaliesiintymät konteksteineen. Esiintymiä minulla on yhteensä 60. On mahdollista, että siinä ovat kaikki 1642 R:n tapaukset; missään tapauksessa ei monta esiintymää puutu.¹ Vertailun vuoksi mainitsen kunkin esimerkin jälkeen vastaavan kohdan ensiksi Agricolalta, mikäli

¹ Kiitän dosentti Silva Kiurua häneltä saamistani arvokkaista täydennyksistä.

hänen teoksissaan on sama Raamatun kohta (Agr. I–III), toiseksi 1545 valmistuneesta Lutherin saksannoksesta (LR), kolmanneksi 1618 ilmestyneestä ruotsalaisesta Raamatusta, ns. Kustaa Aadolfin Raamatusta (KAR) ja neljänneksi uusimmasta, 1992 käyttöön hyväksytystä suomalaisesta Raamatusta (KR 1992).

Niissä kahdessa kohdassa, joissa myös Sorolaisella on sama Raamatun kohta (nrot 40 ja 42), mainitsen senkin. Agricolan tekstit sekä mainitut saksalainen ja etenkin ruotsalainen Raamattu ovat olleet 1642 R:n suomalaisilla laatijoilla lähimpinä esikuvina (ks. Ikola 1949, 26–27). KR 1992 taas edustaa nykyisen tietämyksemme mukaan tarkinta Raamatun alkutekstien suomalaista tulkintaa. Luettelen esimerkit siinä järjestyksessä kuin ne Raamatun tekstissä esiintyvät. Numeroin ne ja viittaan myöhemmin näihin numeroihin.

(1) – – että he kiusaisit HERRa, sanoden: *olleco* HERRa meidän seasam elickä ei? 2. Moos. 17:7. LR: Jst der HERR vnter vns oder nicht. KAR: Är HERren medh oss eller ey? KR 1992: Eikö Herra olekaan meidän luonamme?

(2) *Eikö* sencaltaiset *liene kätketyt* minun tykönäni? 5. Moos. 32:34. Agr. I 113 ja III 445: Eikö sencaltaiset ketketyt liene. LR: Jst solchs nicht bey mir verborgen? KAR: Är icke sådant fördolt när migh? KR 1992: Tämä kaikki on minulla mielessäni – – .

(3) tiedustelcat ja cadzelcat, kenes tänäpä se syndi *liene*: 1. Sam. 14:38. LR: an welchem die sünde sey zu dieser zeit. KAR: när huilkom thenna synden är på thenna tijdh. KR 1992: mistä synnistä tämä johtuu!

(4) cadzoi hän Eliabin päälle, ia ajatteli: tämäkö HERRan woideldu *liene*, täsä HERRan edes. 1. Sam. 16:6. LR: Ob fur dem HERRN sey sein Gesalbter. KAR: Mon HERRans smorde wara här för HERRanom? KR 1992: Hän se on! Nyt on Herran edessä hänen voideltunsa.

(5) *Puuttuneco* minulda mielipuolia, että tämän toitte hullutteleman minun eteeni? 1. Sam. 21:15. LR: Hab ich der vnsinnigen zu wenig, – – ? KAR: Haffuer iagh icke nogh vrsinnigha, – – ? KR 1992: Eikö täällä ole tarpeeksi hulluja muutenkin – – ?

(6–7) *Andanewatco* Kegilan asuwaiset minun hänen käsijns, ja *tulleco* Saul tänne nijncuin palwelias on cuullut? 1. Sam. 23:11. LR: Werden mich auch die Bürger zu Kegila vberantworten in seine hende? Vnd wird aber Saul erab komen, – – ? KAR: Mon borgharena j Kegila öffuerantwarda migh j hans hender? Och mon Saul komma hijt – – ? KR 1992: Luovuttavatko – – ? Tuleeko – – ?

(8) Ja Dawid sanoi: *andanewatco* Kegilan asuwaiset minun, ja minun wäkeni Saulin käsijn? 1. Sam. 23:12. LR: Werden aber die Bürger zu Kegila mich vnd meine Menner vberantworten – – ? KAR: Mon borgharena j Kegila öffuerantwarda migh – – ? KR 1992: Luovuttavatko – – ?

(9) Ja Dawid sanoi: *olleco* jocu *jäänyt* Saulin huonest tehdäxeni laupiu-dhen Jonathanin tähden hänelle? 2. Sam. 9:1. LR: Jst auch noch jemand vberblieben – – ? KAR: Mon ock någhon wara quar – – ? KR 1992: Mah-taako Saulin suvusta olla enää jäljellä ketään – – ?

(10) ja kysy hänen cauttans HERRalle, ja sano: *parannengo* minä tästä taudista? 2. Kun. 8:8. LR: vnd sprich, Ob ich von dieser kranckheit müge genesen? KAR: Mon iagh wedherfåås – – ? KR 1992: paranenko minä – – .

- (11) Benhadad -- käski sinulle sanoa: *parannengo* minä tästä taudista? 2. Kun. 8:9. LR: Kan ich auch von dieser kranckheit genesen? KAR: Kan iagh ock wedherfåås -- ? KR 1992: kysymään, paraneeko hän -- .
- (12) Cosca minä lewätä panin, sanoin minä: *coscast* minä nousen? ja sijtte lueskelen cosca ehto *tulle*, minä olin rawittu waiwalouisudella haman pimeyten asti. Job 7:4. LR: Vnd darnach rechent ich, wens abend wolt werden, -- . KAR: Och sedhan reknar iagh när affton skal warda: -- . KR 1992: Yö kuulu vitkaan, -- .
- (13) Ja sinä sanot: mitä Jumala tietä? *taitaneco* hän duomita sitä cuin pimeydes on? Job 22:13. LR: Solt er -- richten können? KAR: skulle han kunna döma -- ? KR 1992: Voisiko hän tuomita pilvien lävitse?
- (14–15) Mitä hywä minun cuoltuani weresäni on? *kijttäneko* myös tomu sinua ja *ilmoittaneco* sinun totudes? Ps. 30:10. Agr. III 250: Kijttäneko -- , ia ilmoittaneko -- ? LR: Wird dir auch der Staub dancken, vnd -- verkündigen? KAR: mon ock stofftet tacka tigh, och förkunna -- ? KR 1992: Ylistääkö -- , julistaako -- ?
- (16–17) Minun wiholliseni puhuit pahoja minua wastan: cosca hän *cuolle*? ja hänen nimens *cadonne*? Ps. 41:6. Agr. III 269: coollepi? -- cadhonepi? LR: Wenn wird er sterben, vnd sein Name vergehen? KAR: När kan han döo, och hans namn förgåås? KR 1992: Kunpa hän pian kuolisi, kunpa -- unohtuisi!
- (18–21) *Heittäneko* Jumala pois ijancaickisest, ja *ei* yhtän armo sillen *osottane*? *Puuttuneco* hänen laupiudens: ja *olleco* lupauxella jo loppu? Ps. 77:8–9. Agr. III 321: poisheittäneko -- , ia ei -- osottane? Puuttuneko -- ? Ja ongo -- Loppu? LR: Wird denn der HErr ewiglich verstossen, Vnd keine Gnade mehr erzeigen? Jsts denn gantz vnd gar aus mit seiner Güte? Vnd hat die Verheissunge eine ende? KAR: Mon -- förkasta -- och ingen nådh meer bewijsa? Är thet -- vthe medh hans godheet, och haffuer tilsäyelsen en enda? KR 1992: Onko Herra hylännyt meidät ainiaaksi, eikä hän enää välitä meistä? Onko hän iäksi evännyt laupeutensa, yhäkö hän vaikenee, polvesta polveen?
- (22) He puhuit Jumalata wastan, ja sanoit: *woineco* Jumala walmista pöydän *corwesa*? Ps. 78:20. Agr. III 323: Woineco -- ? LR: Ja Gott solt wol können einen Tisch bereiten in der Wüsten? KAR: Ja Gudh skulle wel kunna beredha itt boord j öknenne. KR 1992: Hänkö voisi kattaa pöydän autiomaahan?
- (23) Ja cadzos, jos minä pahalla tiellä *lienen*, nijn saata minua ijancaickiselle tielle. Ps. 139:24. Agr. III 422: Jos mine -- Lienen, -- . LR: oc ich auff bösem wege bin, -- . KAR: om iagh på enom ondom wagh är, -- . KR 1992: Katso, olenko vieraalla, väärällä tiellä, -- .
- (24) Woi sitä rijtele joca luojans cansa, nimittäin: sawiastia sawenwalajan cansa: *Sanoneco* sawi sawenwalajalle: mitäs teet? Jes. 45:9. LR: Spricht auch der Thon zu seinem Töpffer, -- ? KAR: Mon leeret säya til krukomakaren: -- ? KR 1992: Sanooko savi muovaajalleen:
- (25) Cuca on ikänäns sencaltaista cuullut? *cuca* on ikänäns sencaltaista nähnyt? *Syndynekö* jocu Canssa ennencuin se saa synnyttämisen kiwun? Nyt on cuitengin Zion lapsens ilman kiwuta synnyttänyt. Jes. 66:8. Agr. III 527: Syndynekö -- ? LR: Kan auch, -- , ein Volck zu gleich geboren werden? KAR: Kan ock -- födt warda? KR 1992: Syntykö maa yhdessä päivässä, syntykö kansa yhdellä kertaa?

(26) mihingä se nyt pidäis kelpaman, *kelwanneco* se mihingän? Hes. 15:4. LR: Taug's denn auch zu etwas? KAR: dogher thet ock til någhors? KR 1992: onko sillä mitään käyttöä?

(27) Ja hän sanoi sille, -- , cosca näiden ihmetten loppu *tulle*? Dan. 12:6. Agr. III 603: Coska -- tulle? LR: Wenn wils denn ein ende sein, -- ? KAR: När skal tå enden warda -- ? KR 1992: Kuinka kauan kestää, ennen kuin -- ?

(28) ja sanoin: racas HERra mitä sijtte *tapahtune*? Dan. 12:8. Agr. III 603: mite sijtte tapactune? LR: Was wird darnach werden? KAR: hwadh skal skee -- ? KR 1992: miten tämä kaikki päättyy?

(29–31) *Mennekö* lindu paulaan maan päällä, cusa ei pyytäjätä ole? *Ottaneco* hän paulans maasta, joca ei mitän wielä saanut ole? *Soittaneco* jocu Basunata Caupungis, ja ei Canssa hämmästy? Aam. 3:5–6. Agr. III 646: Langeneko -- ? Ylesottaneko -- ? Soittaneko -- ? LR: Felt auch ein Vogel -- ? Hebt man auch den Strick auff -- ? Bleset man auch die Posaunen -- ? KAR: Kommer ock någhor foghel -- ? Tagher man ock -- ? Blåås man ock j baswn -- ? KR 1992: Jääkö lintu maassa kiinni, -- ? Ponnahtaako pyydys maasta, -- ? Törähtääkö merkkitorvi kaupungissa ihmisten säikähtämättä?

(32) Ja Canssa hämmästy, ja sanoi: *olleco* tämä se Dawidin Poica? Matt. 12:23. Agr. II 55: olleco -- ? LR: Jst dieser nicht Dauids son? KAR: Är thenne icke Dauidz son? KR 1992: Entäpä jos tämä on Daavidin Poika?

(33) Sanos meille cosca tämä tapahtu? Ja mikä sinun tulemises, ja mailman lopun mercki *olle*? Matt. 24:3. Agr. II 90: Ja mike ollepi -- ? LR: Vnd welchs wird das Zeichen sein -- ? KAR: Och hwadh warder för tekn -- ? KR 1992: Mikä on merkinä -- ?

(34) Ja he tulit sängen murhellisexi ja rupeisit jocainen sanoman: HERra, *lienengö* minä se? Matt. 26:23. Agr. II 99: lienengö mine se? III 157 samoin. LR: bin ichs? KAR: icke är iagh then samme? KR 1992: Herra, en kai se ole minä?

(35–36) Ja he tulit murhellisexi, ja rupeisit idzecukin sanoman: *ollengo* minä? Ja toinen: *ollengo* minä? Mark. 14:19. Agr. II 151: Ollengo mine? – Ollengo mine? LR: Bin ichs? KAR: Är thet iagh? KR 1992: En kai minä?

(37) MVtta cuin Canssa odotti, ja caicki ajattelit sydämisäns Johannexest: *lienekö* hän Christus? Luuk. 3:15. Agr. II 171: Lienekö hen -- . LR: Ob er vielleicht Christus were, -- . KAR: om han icke war Christus. KR 1992: Kaikki pohdiskelivat, oliko Johannes ehkä Messias.

(38) Ja pelco tuli caickein päälle, ja puhuit keskenäns, sanoden: mikä tämä *lienekän*? sillä hän haasta wäellä ja woimalla riettaisaitakin hengejä, ja he ulos lähtewät. Luuk. 4:36. Agr. II 175: Mike puhe teme on? LR: Was ist das fur ein ding? KAR: Hwadh skal thetta wara? KR 1992: Mitä tämä puhe oikein on?

(39) Ja Herodes sanoi: Johannexen caulan minä leickaisin, cusa tämä *liene*, josta minä sencaltaisita cuulen? Luuk. 9:9. Agr. II 192: Cuca sis teme on -- . LR: Wer ist aber dieser, -- ? KAR: Men hoo är thenne -- ? KR 1992: Kuka sitten on tämä mies, -- ?

(40) Cuitengin cosca ihmisen Poica on tulewa, *löytänekö* hän usco maan pääldä? Luuk. 18:8. Agr. II 221: Leutenekö hen -- ? LR: Meinestu das er auch werde Glauben finden -- ? KAR: mon han skola finna -- ? Sor. Post. I 782: luletcos että hän löytä -- . KR 1992: Mutta kun Ihmisen Poika tulee, löytääkö hän uskoa maan päältä?

- (41) *Olleco* se oikein, että me annamme Keisarille weron, taicka ei? Luuk. 20:22. Agr. II 228: *Olleco* se oikein, -- ? LR: Jsts recht, Das -- ? KAR: Är thet rett at -- ? KR 1992: Onko oikein, että me maksamme -- ?
- (42) Ja Nathanael sanoi hänelle: *tulleco* Nazarethist jotain hyvä? Joh. 1:46. Agr. II 248: Mite hyue Nazaretist woi tulla? LR: Was kan von Nazareth gutes komen? KAR: Kan någhot gott komma aff Nazareth? Sor. Post. I 1206: Taitaco iotain hyvä tulla Nazaretistä? KR 1992: Voiko Nasaretista tulla mitään hyvää?
- (43) Tulcat cadzoman sitä ihmistä, joca minulle sanoi caicki mitä minä tehnyt olet[!]: *Olleco* hän Christus? Joh. 4:29. Agr. II 254: *Olleco* hen se Christus? LR: Ob er nicht Christus sey? KAR: Mon han icke wara Christus? KR 1992: Olisiko hän Messias?
- (44) Nijn Opetuslapset sanoit keskenäns: *lieneko* jocu hänelle syötävättä *tuonut*. Joh. 4:33. Agr. II 255: Lieneko -- toonut? LR: Hat jm jemand zu essen gebracht? KAR: Mon någhor haffua burit honom äta? KR 1992: Onko joku tuonut hänelle syötävää?
- (45) Ja cadzo, hän puhu rohkias, ja ei he hänelle mitän puhu. *Tietänewät-kö* meidän ylimmäisem että hän on totisest Christus? Joh. 7:26. Agr. II 266: Tieteneuetkö -- ? LR: Erkennen vnser Obersten nu gewis, -- ? KAR: Weta nu wåre Offuerste för wisso, at -- ? KR 1992: Ovatkohan hallitusmiehet nyt varmoja siitä, että -- ?
- (46) Mutta paljo Cansast uscoit hänen päällens, ja sanoit: cosca Christus tule, *tehnekö* hän enämmän ihmeitä cuin tämä on tehnyt? Joh. 7:31. Agr. II 266: tehnekö hen -- ? LR: wird er auch mehr Zeichen thun, -- ? KAR: icke warder han meer tekn görande, -- ? KR 1992: Tokkopa Messias tullessaan tekee useampia tunnustekoja -- .
- (47-48) Ja Judalaiset sanoit keskenäns: cuhungasta hän *menne*, etten me händä löydä? *mennekö* hän Grekiläisten secaa, -- ? Joh. 7:35. Agr. II 266: Cuhunga hen menepi -- ? Mennekö -- ? LR: Wo wil dieser hin gehen, -- ? Wil er -- gehen -- ? KAR: Hwart wil thenne gå, -- ? Mon han wilia gå vth -- ? KR 1992: Minne hän aikoo mennä? -- Onko hän lähdössä niiden luo, jotka -- ?
- (49) Ja muutamat sanoit: tämä on Christus: mutta muutamat sanoit: *tulleco* Christus Galileast? Joh. 7:41. Agr. II 267: Tulleco -- ? LR: Sol Christus aus Galilea komen? KAR: Icke skal Christus komma aff Galilea? KR 1992: Ei kai Messias Galileasta tule!
- (50) Phariseuxet wastaisit heitä: olettaco te myös wietellyt? *Olleco* jocu Päämiehistä taicka Phariseuxista *usconut* hänen päällens. Joh. 7:47-48. Agr. II 267: *Olleco* -- wskonut -- ? LR: Gleubet auch jrgend ein Oberster oder Phariseer an jn? KAR: Icke haffuer någhor aff öffuerstarna eller Phariseerna trodt på honom? KR 1992: Onko kukaan hallitusmies uskonut häneen?
- (51) Nijn sanoit Judalaiset: *tappaneco* hän idzens: sillä hän sano: cuhunga minä menen, et te sinne woi tulla? Joh. 8:22. Agr. II 269: Tappaneko hen itzens, -- ? LR: Wil er sich denn selbs tödten, -- ? KAR: Mon han tā wilia dräpa sigh sielff, -- ? KR 1992: Ei kai hän aio tappa itseään, -- ?
- (52) Niin ylimmäinen Pappi sanoi: *Lienewätkö* nämät näin? Ap. t. 7:1. Agr. II 329: Lieneuetkö -- ? LR: Jst dem also? KAR: Haffuer thettha sigh ock så? KR 1992: Pitääkö syytös paikkansa?
- (53) Olettaco te saanet Pyhän Hengen, sijttecuin te uscoitte? He sanoit hänelle: en me ensingän ole cuullet, jos jocu Pyhä Hengi *lienekän*. Ap. t.

19:2. Agr. II 365: ios iocu pyhe Hengi liene. LR: ob ein heiliger Geist sey. KAR: om någhor heligh Ande är til. KR 1992: Emme me ole kuulleetkaan mistään Pyhästä Hengestä.

(54) *Lienekö* tämä autuus ainoastans ymbärinsleickauxelle *tullut*, elickä esinahalle? Room. 4:9. Agr. II 427: Lienekö -- ylitzetullut, -- ? LR: gehet sie vber die beschneitung, -- ? KAR: Mon nu thenna saligheten allenast wara kommen öffuer omskärelsen, -- ? KR 1992: Koskeeko nyt tämä autuaaksi ylistäminen vain ympärileikattuja -- ?

(55) *Lienekö* Christus *jaettu*? 1. Kor. 1:13. Agr. II 460: Lienekö Christus haiotettu? LR: Jst Christus nu zertrennet? KAR: Mon Christus wara syndrat? KR 1992: Onko Kristus *jaettu*?

(56) *Puhunengo* minä tätä ihmisten tawalla? 1. Kor. 9:8. Agr. II 475: Puhunengo -- ? LR: Rede ich aber -- ? KAR: Mon iagh tala -- ? KR 1992: En tässä esitä vain ihmisten ajatuksia.

(57) *Sureneco* Jumala härkiä? 1. Kor. 9:9. Agr. II 475: Sureneco -- ? LR: Sorget Gott fur die oxsen? KAR: Mon Gudhi wara vmsorgh om oxar? KR 1992: Ei kai Jumala tässä häristä huolehdi?

(58) *Puhunengo* minä ihmisten tawalla) Se on: *olleico* minulla ainoastans Philosophiast sijhen wahwistus? 1. Kor. 9:8 sel. KAR: Mon iagh allenast haffua Philosophist bewijs ther til?

(59) Eli tahdommaco me HERra härsytellä? *Ollemmaco* me händä wäkewemmät? 1. Kor. 10:22. Agr. II 478: Ollemaco me wäkeuemet quin hen? LR: Sind wir stercker denn er? KAR: Mon wij wara starkare än han? KR 1992: Olemmeko muka häntä vahvempia?

(60) Cosca minä tätä ajattelin, *lienengö* minä sen *tehnyt* hembeydestä? 2. Kor. 1:17. Agr. II 497: Lienengö mine sen tehnyt hembeydhestä? LR: HAb ich aber einer leichtfertigkeit gebrauchet, -- ? KAR: monde iagh thet göra aff någhon löössinnigheet? KR 1992: Ei kai tämä aikomukseni ollut vain hetkellinen päähänpisto?

2. Jakauma ja esikuvat

Edellä olevista 60 esiintymästä 31 on VT:sta ja 29 UT:sta. Kuten luvut osoittavat, niin potentiaali on UT:ssa huomattavasti yleisempi kuin VT:ssa. UT:han on vain noin neljännes koko Raamatusta. Huomionarvoista on sekin, ettei VT:n apokryfikirjoista ole yhtään esiintymää. Raamatun eri kirjojen sisältämät esiintymien – tai ainakin minun kokoelmassani olevien esiintymien – määrät ovat seuraavat: 2. Moos. 1, 5. Moos. 1, 1. Sam. 6, 2. Sam. 1, 2. Kun. 2, Job 2, Ps. 10, Jes. 2, Hes. 1, Dan. 2, Aam. 3 (koko VT yht. 31); Matt. 3, Mark. 2, Luuk. 5, Joh. 10, Ap. t. 2, Room. 1, 1. Kor. 5, 2. Kor. 1 (UT yht. 29).

Seuraavaksi tarkastelen, missä tapauksissa Raamatun suomentajat ovat voineet päätyä potentiaaliin esikuvan vaikutuksesta. Esimerkeistämme seuraavia vastaavat Agricolallakin potentiaaliesiintymät: 2, 14–20, 22–23, 25, 27–37, 40–41, 43–46, 48–57, 59–60, siis yhteensä 40 tapausta. Näin ollen 2/3 esiintymistä on suoraan saatu Agricolalta. Näihin sisältyy 24 UT:n ja 9 Psaltarin tapausta. Agricolan esikuva selittää siis ilman muuta sen, miksi esimerk-

kejä on UT:ssa enemmän kuin VT:ssa ja miksi Psalmtarissa on näinkin monta esiintymää. Nämähän ovat sellaisia Raamatun osia, jotka kokonaan sisältyvät Agricolan tuotantoon.

Entä sitten ne 20 tapausta, jotka eivät ainakaan suoraan selity Agricolan vaikutukseksi? On hyvin mahdollista, että KAR:n *mon* (= nykyruotsin *månne* 'tokko' yms.) on antanut sysäyksen potentiaalin käyttöön. Näin selittyisivät esimerkit 4, 6–10, 24, 58, siis kaikkiaan 8 tapausta. Vielä ilman selitystä jääneistä 12 tapauksesta on seuraavissa KAR:ssa jokin modaalinen apuverbi, joka on saattanut olla aiheena potentiaalin valintaan: 11 *kan*, 12 *skal*, 13 *skulle* – *kunna*, 38 *skal*, 42 *kan*, 47 *wil*. Näitä oli 6, joten vielä on jäljellä 6. Näitä ei myöskään LR selitä. Lienee tyydyttävä toteamaan, että kääntäjät eivät näissä kohdissa ole tavoitelleet sananmukaista suomennosta, vaan ovat valinneet potentiaalin siksi, että se heidän mielestään on parhaiten vastannut alkutekstien ajatusta.

3. Lausetyypit ja modaaliset funktiot sekä kantaverbit

On aiheellista tarkastella myös sitä, minkälaisissa lauseissa potentiaalia käytetään. Ensinnäkin on syytä huomata, että kaikki potentiaalesiintymät ovat repliikeissä. Esitetyistä 60 esiintymästä kokonaista 56 on suorissa ja 3 alisteisissa kysymyslauseissa. Jäljelle jäävä esimerkki 23 on konditionaalilauseessa. Kysymyslauseetkaan eivät useimmissa tapauksissa tarkoita suoraa, vastausta odottavaa kysymystä, vaan muoto osoittaa puhujan epä tietoisuutta. Lausetyyppijakaumaan palaa edempänä.

Merkitsevää on – kuten edempänä tulee puheeksi – sekin, mistä verbeistä käytetään potentiaalimuotoja. *Lie*-vartaloisia muotoja on 14 (*lienen*, *liene*, *lienekö tullut* jne.), *ol*-vartaloisia 12 (*ollengo*, *olle*, *olleco jäänyt* jne.) ja muita siis 34 (esim. *puuttuneco*, *tulleco*, *andanewatco*, *tapahtune*). Perfektimuodot (yht. 5–7) kuuluvat tietenkin kaikki *lie*- ja *ol*- tapauksiin, mutta myös 53:sta (selvästä) preesenstapauksesta kuuluu edellisiin 9 ja jälkimmäisiin 10.

4. Tempukset ja temporaaliset funktiot

Esimerkkien valtaosa on potentiaalin preesensmuotoja, mikä tietenkin on odotuksenmukaista. Joko varmoja tai mahdollisia perfektejä on 7, joista 2 on epävarmoja: niissä partisiippi voidaan ehkä tulkita predikatiiviksi (esimerkit 2 ja 55).

Preesensmuotojen temporaaliset funktiot: Preesens merkitsee parhaillaan jatkuvaa tekemistä esimerkeissä 1, 3–5, 13, 20–23, 26, 32, 34–39, 41, 43, 45, 52–53, 56–59, siis yht. 26 tapausta. Tulevaa tekemistä preesens merkitsee seu-

raavissa: 6–8, 10–12, 14–19, 27–28, 33, 40, 46–48, 51, yht. 20 tapausta. Seuraavissa on kyseessä abstraktinen, siis mihinkään ajankohtaan sitomaton preesens: 13, 22, 24–25, 29–31, 42, 49, siis 9 tapausta. (Esimerkit 13 ja 22 ovat kaksitulkintaisia, ja ne on edellä mainittu kahdessa ryhmässä.) Preesensmuotojen temporaalisissa funktioissa ei ole mitään yllättävää, mitään sellaista, mikä erottaisi ne tässä suhteessa indikatiivin preesensin käytöstä.

Perfektimuodot merkitsevät kaikki nykyhetkeä varhempaa tekemistä. Yhtään esimerkkiä ei ole tulevaa hetkeä varhemman eikä abstraktista hetkeä varhemman tekemisen ilmaisemisesta.

5. *Potentiaali vanhemmassa kirjakielessä*

Aloitan Agricolasta. Niistä 1642 R:n potentiaalitapauksista, joilla on vastine Agricolan teksteissä, on melkein kaikissa myös Agricolalla potentiaali. On kuitenkin 5 sellaista, joissa 1642 R:n potentiaalia vastaa Agricolalla indikatiiivi. Niistä esimerkki 21 selittyy yksinkertaisesti. Muoto *olleco* (Agr. *ongo*) seuraa kummassakin tekstissä kolmen potentiaalimuodon jonoa. Tämä on ymmärrettävästi voinut houkutella 1642 R:n laatijat käyttämään tässäkin potentiaalia. Esimerkissä 47 taas on tilanne toisensuuntainen: Agricolalla *mene-pi* – *Mennekö*; jälkimmäinen potentiaali on voinut aiheuttaa sen, että 1642 R:ssa on molemmissa potentiaali. Esimerkissä 42 on Agricolalla verbi *voi*: *Mite hyue Nazaretist woi tulla?* Se on voinut aiheuttaa potentiaalin käytön. Jäljelle jää kaksi tapausta (38 ja 39, molemmat Luukkaan evankeliumissa), joissa on Agricolalla selvä indikatiiivi mutta 1642 R:ssa potentiaali. Nämäkin ovat molemmat suorissa kysymyslauseissa.

Selvästi enemmän on sellaisia tapauksia, joissa Agricolan potentiaalia vastaa 1642 R:ssa indikatiiivi tai sitä vastaava sanonta. Seuraavat olen havainnut (ensin Agricolan sanamuoto, sitten Sorolaisen niissä kahdessa kohdassa, joissa hänellä on sama Raamatun kohta, sitten 1642 R:n):

- (61) Josko mine cwlsin mite HERRA Jumala *puhune*, – – . Ps. 85:9, III 335. 1642 R: mitä HERra Jumala puhu.
- (62) *Yleslukeneco* iocu Haudhoissa sinun Hywyttes? Ps. 88:12, III 339. 1642 R: Luetellango.
- (63) Sanocat Pacanain seas, Ette se HERRA Kuningas *liene*, – – . Ps. 96:10, III 353. 1642 R: Sanocat pacanain seas HERra Cuningaxi.
- (64) *Eipe* mine *poickene* sinun Oikiuxistas, – – . Ps. 119:102, III 399. 1642 R: En minä poicke.
- (65) Coska te *tulletta*, ninquin iocu Tammi quiuain Lectein cansa, – – . Jes. 1:30, III 459. 1642 R: Coska te tuletta.
- (66) Ette caiki Inhimisten Corkius pite henens notkistaman, ia neurittemen itzens mite Inhimises corkia *liene*. Jes. 2:17, III 461. 1642 R: mitä ihmises corkiata on.

- (67) Ja caikissa neisse *eipe* henen Käthens *lackane*, -- . Jes. 5:25, III 466. 1642 R: ei -- lacka.
- (68) Jonga ios iocu *andane* sille quin lukia taita, ia sanotaisin henelle, Lue täte, Ja hen wastapi, En taidha, Sille se on insiglattu. Jes. 29:11, III 477. Sor. Post. I 717: ia jos jocu sen anda -- . 1642 R: Jos jocu sen andais -- .
- (69) cuca meite näke? Eli cuca *tundene* meite? Jes. 29:15, III 477. 1642 R: tunde.
- (70) Cuca *mitanne* Wedhet käsillens, -- ? Jes. 40:12, III 484. 1642 R: CVca mittä[!] wedet piollans.
- (71) *Eijkö* murehet sinua *käsittene* ninquin synnyttäeuste wajmo? Jer. 13:21, I 139. 1642 R: mitämax, sinulle pitä tusca tuleman.
- (72) Eli *lienekö* sinun Sielus *ilghistynyt* Zionijn? Jer. 14:19, III 540. 1642 R: eli ilgottaco sinun sielus Zionita?
- (73) Mitä maxa, *eikö* silloin teille *sanottane*, Cussa nyt on se psychkimys, -- ? Hes. 13:12, III 579. 1642 R: mitämax, silloin teille sanotan.
- (74) Ja cuca *seisone* henen Wihans edes? Naah. 1:6, III 687. 1642 R: seiso.
- (75) ettei kengen tiedhe cuhunga se *änepi*. Hagg. Alcupuhe, III 722. 1642 R: cunga se tule.
- (76) *Ei olle* se souelias, otta lastein leipe ia heitte penickoille. Matt. 15:26, II 66. Sor. Post. I 523: eij ole se soweljas. 1642 R: ei ole soweljas.
- (77) Jos wiele caika[!] mwdd sinustas pahennuisit, *em* mine quitengan *pahenne*. Matt. 26:33, II 100. 1642 R: en minä cuitengan ikänäns pahene.
- (78) Catzos *ettes* kellengen miten *sanone*, mutta mene osotta itzes papille, -- . Mark. 1:44, II 114. 1642 R: ettes kellengän mitän sano.
- (79) Caiki te *pahannet* minun techteni tene öenä. Mark. 14:27, II 152. 1642 R: pahenetta.
- (80) *Ollecos* swrembi, quin meiden Ise Jacob, -- ? Joh. 4:12, II 253. [Näköispainoksessa epäselvä; tarkistettu alkuperäisestä Agr:n UT:sta, Se Wsi Testamenti: P 5.] 1642 R: Oletcos.
- (81) *Olleco* hen Syndinen, em mine tiedhä. Joh. 9:25, II 273. 1642 R: jos hän on syndinen, sitä en minä tiedä.
- (82) nousi Sotamiesten kesken ei wehin suru, mite Petarist *liene tullut*. Ap. t. 12:18, II 346. 1642 R: cunga Petari tullut oli.
- (83) Senteden me nyt tahdon tiete, mite ne *lieneuet*. Ap. t. 17:20, II 361. 1642 R: mitä ne owat.

Näiden lisäksi Agricolaalla on potentiaaliesiintymiä eräissä alkupuheissa, joilla ei ollenkaan ole vastinetta 1642 R:ssa:

- (84) Caicki sickijet on alghus piene. / Nijn Mineki nyt mös *liene*. Runo "Kiria itzestens, näin sano" Rukouskirjan alussa, I 2.
- (85) Cuca nijn nouta HERRANS miele. / se sijs henen Engelins *liene*. Runo "Manaus Pappien tyge", I 93.
- (86) Ele sijs, ele, Christusest loouo / waicka *eij* he sinun ele *szoone*. Runo "Valitos nykyistä Mailma watan", I 96.
- (87) Sen pälle tohdin tehdhä wala / ette parambi on yxi pala / Quiua leijpe, ia Wesi siemi. / quin swri hercko, ia callis liemi. / Cosca Omatundo *liene* rauhas. Sama runo, I 96-97.
- (88) Ja tosin kylle teme Kiria on ylistettepä, echke quinga wähe Se *liene*. Alcupuhe Psaltarin päle, III 199.

(89) Sille toinen on keuie ia piene, / wiedzhexes cungas matkusta *liene*.
Alcupuhe Psaltarin päle, III 212.

(90) RVpemus, rumijt tundepe, / – – / Onsat, tylset ia teräuet, / quin Jocait-
zen Hahmot *lieneuet*. Ne Prophetat -kirjan alkupuhe, III 717.

Minulla on Agricolan teoksista yhteensä 72 potentiaaliesimerkkiä (edellä olevista esimerkeistä 2 [Agr. kahdessa kohdassa], 14–20, 22–23, 25, 27–37 [34 Agr. kahdessa kohdassa], 40–41, 43–46, 48–57, 59–90). En ole ottanut mukaan kohtaa Ps. 44:17, III 273 (Ette minun *pitene* Pilcurit ia Laittaiat cwle-
man), jonka Osmo Nikkilä mainitsee potentiaalina (Nikkilä 1985, 305). Kon-
tekstista päätellen siinä on painovirhe, p. o. *pite ne* jne.

On mahdollista, että tästä puuttuu joitakin Agricolan esiintymiä. *Lie-*, *ol-* ja *tul-*vartaloiset ovat kuitenkin kaikki mukana; sen olen tarkistanut Index Agricolaensis -teoksen avulla. Kun tutkimuksessa on viime aikoina entistä enemmän alettu kiinnittää huomiota Agricolan eri teosten välisiin kielellisiin eroihin (esim. Kiuru 1988, Nikkilä 1993), annan seuraavat tiedot potentiaal-
esiintymisestä eri teoksissa, oman aineistoni valossa. ABC-kirjassa, Käsikir-
jassa ja Messussa ei ole yhtään esiintymää. Muissa teoksissa ja niiden osissa on esiintymiä seuraavasti: Rukouskirja 6 (4 alkurunoina, 2 varsinaisessa teks-
tissä), UT evankeliumit 22, Ap. t. 4, epistolat 6, Se meiden Herran Jesusen
Christusen Pina 1, Psaltari 15 (niistä 2 alkupuheissa), Weisut ja Ennustoxet
16, Ne Prophetat 2 (molemmat alkupuheissa).

Mielenkiintoinen on *ol-* ja *lie-*vartaloisten potentiaalimuotojen jakauma. *Ol-*vartaloisia on kaikkiaan 11. Ne ovat kaikki UT:ssa: 10 evankeliumeissa ja 1 Ensimmäisessä korinttilaiskirjeessä. *Lie-*vartaloisia taas on yhteensä 23, ja niitä on kaikissa niissä Agricolan teoksissa, joissa yleensä on potentiaalia. UT:sta mainitsen vielä, että *lie-*potentiaalia on seuraavissa kirjoissa: Matt., Luuk., Joh., Ap. t., Room., 1. Kor., 2. Kor. – Ap. t:n potentiaaliesimerkit ovat kaikki *lie-*tapauksia.

Muista ennen 1642:n Raamattua kirjoitetuista vanhan kirjasuomen tuot-
teista ei ole potentiaal-
käyttöä koskevia selvityksiä. Esim. Ojansuu ja Rapo-
la eivät tutkimuksissaan lainkaan kosketele potentiaal-
käyttöä.

Aiheemme kannalta relevantti on Eerik Eerikinpoika Sorolaisen suhtautu-
minen potentiaaliin. Niissä edellä luetelluissa Raamatun kohdissa, joissa joko
1642 R:ssa tai Agricolalla on potentiaali, on vain neljä sellaista, jotka esiinty-
vät myös Sorolaisen teksteissä (nrot 40, 42, 68 ja 76). Niistä kolmessa on
Agricolalla potentiaali, mutta ainoassakaan ei Sorolainen käytä potentiaalia.
Vaikka tapauksia on näin vähän, niin tämäkin havainto viittaa siihen, että So-
rolainen vierastaisi potentiaalia. Sen seikan selvittäminen, kuinka harvinais-
nen potentiaali hänen teksteissään on – jos sitä lainkaan esiintyy – olisi suuren
työn takana. Omissa muistiinpanoissani ei kuitenkaan ole häneltä ainoatakaan
potentiaaliesimerkkiä.

Kustavi Grotenfeltilla on Martin maanlainsuomennoksesta seuraava tieto:

”Potentiaali-modusta tavataan; kahdesti olen ainakin muistoon pannut muodon *era[n]nevat* (Kun. K. 15, Rak. K. 15).” (Grottenfelt 1886, 15.)

Omistä, valitettavan hajanaisista vanhoista muistiinpanoistani poimin tähän lisäksi seuraavat tiedot. Hemminki Maskulainen käyttää potentiaalia huomiotia herättävän runsaasti. Hänen virsikirjassaan on hänen omissa virsissään merkintöjeni mukaan 214 potentiaalilin preesens- ja 7 perfektimuotoa, laulukirjassa taas 90 pot. preesensia ja 2 perfektiä. Ryhtymättä niitä nyt uudelleen laskemaan voin varmasti sanoa, ettei potentiaalimuotojen määrä ainakaan ole äsken mainittuja lukuja pienempi. Erityisesti on syytä panna merkille, että useimmat Hemmingin potentiaaliesiintymät ovat, toisin kuin Agricolalla ja 1642 R:ssa, ilmoitus- eli väitelauseissa. Kysymyslauseet ovatkin virsissä ja lauluissa suhteellisen harvinaisia. Yleishavaintona voi lisäksi sanoa, että Hemmingin potentiaalimuodot yleisesti esiintyvät indikaatiivisessa funktiossa. Seuraavassa näytteeksi muutamia esimerkkejä Hemmingin laulukirjasta:

- (91) Luondo pojes *puuttune*, / Äiti pysy neidzyna, Poica pyhä *sighine*. (S. 2.)
 (92) Pensas tules ei pois pala: / Niin sikjän *saane*, siitä *taine* / Äiti miehetä paidzi, vaca neidzy. (35.)
 (93) Meitä Herra aina auta, / Sinun pyhän piinas cautta. / Jongs edhestäm *kärsin liened*. / Sill meitä valkjuten *viene*. (50.)
 (94) Ah cuings Christe Jumal ja mies, / Ihmelisest idze asud meis, / Quin uscosas oikjas *ollene*, / Tyghös haluisest himoit *tiene*. / Näin ei paljas leipä *liene*, / Vaan Herran ruumis suull *syötäne*, -- . (57.)
 (95) Muud myös ilos *olle* urhod, / Quin uscos oikjas ovat murhatt, / Ruodzin Riikin asujad. (122.)

6. Potentiaali murteissa ja nykyisessä yleiskielessä

Olen tulostanut Lauseopin arkistosta kaikki potentiaalimuodot. Aluksi esimerkkejä eri murteistoista:

LM:

- (96) *Ollek* yli "kymmene vuare 'viäl 'ollu. Luvia LA 001/474 (pitäjän tunnus 001, virke 474).
 (97) em 'mää tiär et *ollek* 'mu ijäsän 'tääl puales "*ollu* mittä simmost erikoist ollenka, -- . Rymättylä LA 055/2/91 (Rymättylästä on kaksi näytettä; nro 2 viittaa toiseen näytteeseen).

SiM:

- (98) Mutt- en 'tiär '*johtuneek* se 'siit sit ko, -- . Säkylä LA 142/405.

HM:

- (99) ja "elää 'viälä, "seki, mutta "minkälaisena '*liänee* "en 'tiälä. Lammi LA 332/65.
 (100) 'Kymmenen 'tynnyrii 'usiemmal 'talol ja 'viis'toistkin '*ollee* suuret talot kun- ol -- . Suursaari LA 392/161.

PohK-P:

- (101) 'eikö niitä 'lie Himangam "museoov "viety. Himanka LA 456/82.
 (102) No 'totta se "lies "semmone 'ollu ett- ei 'sillä "mittään 'saa, -- . Pyhäjoki LA 472/1/262.
 (103) No 'siittäähm mennee 'niin komija 'keltanev 'vehe' että, mikähäl 'liekki. Haapavesi LA 485/282.
 (104) "kylä 'kum "puhu vaan ni 'kaikel"laesta niin, 'tarvinneeko nuita "semmosia 'panna. Temmes LA 511/ 12.
 (105) Ja eikö 'tuo vieläkil 'liene. Hailuoto 517/435.
 (106) se on 'niin "kirkas ja "puhas kun 'saattaneekis sitte. Ylikiiminki LA 525/407.

PerP:

- (107) "Liekkö 'niitä 'harattu 'poiskhan sieltä. Kemi mlk LA 542/399.

SM:

- (108) ja sitte 'ahvenija ja, 'kuteneeha niitä mitä "niitä 'kutenee mut, -- . Joutsa LA 634/424.
 (109) Ni 'sano että 'eiköhän 'noeta jo "yhteem 'pattaal liene. Pihtipudas LA 666/212.
 (110) Ei 'liene "yhtääj 'jouluu jott- ei oom "meilläkiit 'tehtyv vielä. Enonkoski LA 695/562.
 (111) No, mistähä liej 'johtuna. Rantasalmi 716/46.
 (112) 'lienettäkö 'riihessä 'nähnä "uunta. Riistavesi LA 729/2/52.
 (113) Liettäkö "koskaa 'sattunu "näkemään semmosija 'suustalaattavija 'pysyjä. Posio LA 763/106.

KM:

- (114) 'Vieläks 'hyö nyt 'tehnöö. Savitaipale LA 802/226.
 (115) 'Kuka lie 'laittant "mihinkii 'en "tiijjä. Luumäki LA 811/63.
 (116) 'No, "mite 'häntä nyt lie "kukaki 'osant. Antrea LA 827/649.
 (117) mikä 'hevone tek 'tekönöö "varsan ke... "keväälä ni sitä ei 'pantu "aisoihi sinä 'kevväänä 'kertoakkaa. Sortavala mlk LA 882/55.

Sitten muutama esimerkki Lauseopin arkiston yleiskielen aineistosta:

- (118) Menetelmää ei voitane kuitenkaan pitää objektiivisena, -- . Komi-teanmietinnöt LA 942/292.
 (119) Epäkohdat ja hyöty lienevät samanlaiset toimihenkilö- ja virkamiessektoreilla. Sanomalehtien pääkirjoitukset LA 950/7.
 (120) Liekö perää, mutta markkinoille kuulemma on ruvennut ilmestymään erityisiä katselukirjoja. Aikakauslehtien pakinat LA 967/477.
 (121) -- huipentuma lienee ollut esiintymisen Josef Kainzin vastaanäyttelijänä Berliinissä 1889. Tietosanakirjat LA 977/348.
 (122) Suomen bruttokansantuote kohonnee ensi vuonna viisi prosenttia. Radion ja television uutiset LA 981/96.
 (123) mutta halla heitä hätyytteli – vai mikä lie hätyyttellyt – aina talon muuttoon, -- . Näytelmät LA 992/318.

Potentialiaali esiintyy LA:n aineistossa taulukon 1 esittämällä tavalla:

Taulukko 1. Potentiaalini esiintyminen LA:n aineistossa.

	Lauseita yhteensä	Potentiaali kysymyslauseissa	Potentiaali muissa lauseissa	Potentiaaleja yhteensä	Lauseiden prosenttiosuus
LM	24 081	11	0	11	0,0
SiM	18 177	3	0	3	0,0
HM	30 631	6	1	7	0,0
PohE	9 074	0	0	0	0,0
PohK-P	16 542	71	10	81	0,5
PerP	7 191	7	1	8	0,1
SM	41 236	188	59	247	0,6
KM	19 678	62	14	76	0,4
Yht.	166 610	348	85	433	0,3
YK	27 339	7	102	109	0,4

Tästä taulukosta ilmenee suoraan, että potentiaali on savolaismurteissa (SM), keski- ja pohjoispohjalaisissa murteissa (PohK-P) sekä kaakkoismurteissa (KM) selvästi yleisempi kuin lounaismurteissa (LM), lounaisissa siirtymämurteissa (SiM) ja hämäläismurteissa (HM), joissa kaikissa se esiintyy vähemmän kuin puolessa promillessa lauseista. Etelä-Pohjanmaan murteista (PohE) ei aineistossani ole ainoatakaan potentiaaliesimerkkiä. Peräpohjolan murteissa (PerP) on esiintymiä lauseiden määrään suhteutettuna hiukan enemmän kuin lounaisissa ja hämäläismurteissa, mutta Peräpohjolan murteiden otos on siksi pieni, ettei näistä luvuista juuri voi tehdä päätelmiä. Eikä tällä asialla ole vanhan kirjasuomen kannalta merkitystään. Vaikka muut luvut eivät ehkä nekään täytä tilastollisen merkitsevyyden ehtoa, niin ne kuitenkin riittävät tällaisen päätelmän tekoon.

Edellä olevan tarkennukseksi on vielä syytä mainita, että lounaismurteiden kaakkoisryhmässä potentiaali on Ojansuun antaman tiedon mukaan tuntematon (Ojansuu 1903, 150). Tästä murreryhmästä ei myöskään LA:n aineistossa ole ainoatakaan esiintymää.

Nykyisessä yleiskielessä (YK) potentiaalia käytetään likipitään saman verran kuin itämurteissa ja keski- ja pohjoispohjalaisissa murteissa, mutta erittäin selvä ero on sen käyttötavassa. Kaikissa murteistoissa potentiaali esiintyy selvästi yleisemmin suorissa tai alisteisissa kysymyslauseissa kuin muissa (so. enimmäkseen väite- mutta myös konditionaali- ja konsessiivilauseissa). Sen sijaan nykyisen yleiskielen esiintymät ovat valtaosaltaan väitelauseissa. Potentiaalimodus sinänsä perustuu tietenkin kansankieleen, mutta yleiskieli on sitten kehittänyt siitä epävarmuutta ilmaisevan moduksen, joka usein korvaa sellaiset adverbit kuin *kai*, *ehkä*, *mahdollisesti*, *luultavasti*. (Vrt. Matihaldi 1979, 292.) Mikä on Kalevalan osuus tässä kohden yleiskielen kehityksessä, vaatisi vielä tutkimista.

Sen lisäksi, mitä taulukosta näkyy, on syytä huomata, että LA:n lounaismurteiden potentiaalisimerkit ovat kaikki *ol*-vartaloisia ja ettei myöskään siirtymämurteista ole esimerkkien joukossa yhtään *lie*-vartaloista. J. A. Hahnsson sanookin vanhassa tutkimuksessaan nimenomaan, ettei hänen tutkimisensa lounaismurteiden luoteisryhmän murteissa ole ollenkaan *lienen*-verbiä (Hahnsson 1870, 311). Muiden verbien potentiaalimuodoista on kyllä tietoja näistä murteista (Hahnsson [1866, 15–17 ja 1870, 314–393] mainitsee mm. seuraavat esimerkit: *luvannek, maannek, kerjänek, pysänek, ruvennek, seljennek; hävenek, kerjenek, tarjonek; jäännek, juannevak, juanneks, tuannengon; jääneväk, luanek; viäneng, viänettä; jäätännek; saatanenk, viätänenk; olle-neng lyän; ollekmyyn; kutonengon; laolanettak*; ks. myös Ojansuu 1903, 150). Suomen murteiden sanakirjan kokoelmat (ainakaan Turun yliopistossa olevat Sanakirjasäätiön murrekokoelmien jäljennökset) eivät tuo tähän kuvaan olennaista lisää. Lisään vielä yhden oman muistiinpanoni hyvin tyypillisestä lounaismurteisesta käytöstä. Naapurin isäntä tulee taloon ja kysyy:

(124) *Ollek* Osmo koton? Rymättylä 1945.

Ojansuulla on lounaismurteista seuraava, myös tyypillinen esimerkki, jonka saantipitäjää hän ei mainitse:

(125) *ollek* riask lop? (Ojansuu 1901, 177.)

7. Päätelmiä

Mitä sitten voidaan sanoa potentiaalin esiintymisestä 1642 R:ssa ja muussa vanhassa kirjakielissä? Käytettävissäni ei ole laskelmaa eikä arviota Raamatun lauseiden määrästä, mutta silmämääräisesti voitaneen sanoa, että potentiaali on 1642 R:ssa suurin piirtein yhtä harvinainen kuin läntisissä murteissa (lukuun ottamatta keski- ja pohjoispohjalaisia murteita). Jos se Raamatussa on hiukan yleisempi, niin se johtuu ainakin osaksi Agricolan vaikutuksesta, sillä suurimmassa osassa potentiaalitapauksistaan 1642 R seuraa Agricolan esikuvaa. Agricolalla taas potentiaali on selvästi yleisempi kuin 1642 R:ssa. Tämä liittyyneen muihin Agricolan kielessä esiintyviin itäisempien murteiden piirteisiin. Kuten edellä osoitettiin, niin 1642 R:ssa on *lie*-vartaloisia ja *ol*-vartaloisia potentiaaleja suurin piirtein saman verran. Eivät kaikki *lie*-vartaloisetkaan ole Agricolalta saatuja. Välillistä Agricolan vaikutusta niissäkin silti saattaa olla. Vaikeivät kaikki 1642 R:n kääntäjät varmaan tunteneetkaan kotimurteestaan *lie*-potentiaalia, he saattoivat käyttää sitä Agricolalta opittuna muotona.

Arvailujen varaan jää ainakin toistaiseksi, mihin perustuu lounaissuomalaisen Hemmingin mieltymys potentiaaliin. Se, että hän käyttää sitä yleisesti indikatiivin funktiossa, voisi viitata jonkinlaiseen teoriointiin ja siihen, että

muoto ei kuulunut hänelle tuttuun, kotoiseen kielimuotoon. Näyttää siltä, että hän ei oikein ollut selvillä muotoon sisältyvästä epävarmuuden merkityksestä.

KIRJALLISUUS JA MUUT LÄHTEET

- Agr. I–III = *Mikael Agricolan Teokset I–III*. Näköispainos. Porvoo 1931.
- ERICUS ERICI [SOROLAINEN], *Postilla, Eli Vlgostoimitus, --. I–II*. Stockholmis 1621, 1625.
- GROTFENFELT, KUSTAVI 1886: Herra Martin maanlain suomennos. *Virittäjä* II. Porvoo
- HAHNSSON, J. A. 1866: Muoto-opillinen selitys Eurajoen, Lapin, Rauman, Pyhänmaan, Laitilan ja Uudenkirkon pitäjien kielestä. I. Ääni-oppi. *Suomi* II:6. Helsinki.
- 1870: Muoto-opillinen selitys Eurajoen, Lapin, Rauman, Pyhänmaan, Laitilan ja Uudenkirkon pitäjien kielestä. II. Muoto-oppi. *Suomi* II:8. Helsinki.
- HEMMINKI MASKULAINEN: *Vanhain Suomen maan pijspain, ja Kircon Esimiesten Latinan kielised laulud, --, Nyt Suomexi käätyd Hemmingild Mascun Kirckoherralda*. Stocholmis M. DC.XVI. Näköispainos. Helsinki 1927.
- : *Virsikirja*. 1605.
- IKOLA, OSMO 1949: *Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa raamatussa verrattuna vanhempaan ja nykyiseen kieleen I*. Turun yliopiston julkaisuja B XXXII. Turku.
- 1950: *Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa raamatussa verrattuna vanhempaan ja nykyiseen kieleen II*. Turun yliopiston julkaisuja B XXXIV. Turku.
- Index Agricolaensis I–II*. Päätoimittaja ESKO KOIVUSALO. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 11. Helsinki 1980.
- KAR = *Biblia Thet är: All then helgha Scrifft, På Swensko*. Stochholm 1618.
- KIURU, SILVA 1988: *Agricola tulepi, ios henen tule. Kieli 3*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KR 1992 = *Pyhä Raamattu*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Mikkeli 1992.
- LA = Lauseopin arkisto. Turun yliopisto.
- LR = D. MARTIN LUTHER: *Die gantze Heilige Schrift Deudsch*. Wittenberg 1545. Letzte zu Luthers Lebzeiten erschienene Ausgabe. Herausgegeben von HANS VOLZ unter Mitarbeit von HEINZ BLANKE. Textredaktion FRIEDRICH KUR. I–II. München 1972.
- MATIHALDI, HILKKA-LIISA 1979: *Nyky-suomen modukset I*. Kvalitatiivinen analyysi. Acta Universitatis Ouluensis. Series B. Humaniora No. 7. Philologica No. 2. Oulu.
- NIKKILÄ, OSMO 1985: *Apocope und altes Schriftfinnisch*. Groningen.
- 1993: Agricola ja kumppanit. *Virittäjä*. Helsinki.
- OJANSUU, HEIKKI 1901: *Suomen lounaismurteiden äännehistoria*. Vokaalioppi. Helsinki.
- 1903: *Suomen lounaismurteiden äännehistoria*. Konsonantit. Helsinki.
- 1909: *Mikael Agricolan kielestä*. Helsinki.
- RAPOLA, MARTTI 1962: *Vanha kirjasuomi*. Tietolipas 1. Toinen, uudistettu painos. Forssa.
- 1963: Henrik Hoffman, puristinen kielenkorjaaja. *Suomi* 110:3. Helsinki.
- 1965: *Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin I*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. 197. osa. Muuttamaton jäljennöspainos. Tampere.
- Sanakirjasäätiön murresanakokoelmien mikrofilmijäljennökset. Turun yliopisto.
- Se Wsi Testamenti*. 1548. Tulkittu Somen Turws, waan Prentattu Stocholmis Amundi Lauritzan Poialta.
- 1642 R = *BIBLIA, Se on: Coco Pyhä Ramattu Suomexi*. Stockholmis 1642.

OSMO IKOLA: *Der Potentialis in der ersten finnischen Bibel und an anderer Stelle*

In den Jahren 1949 und 1950 erschienen zwei Teile einer Untersuchung des Verfassers, die sich mit den Tempora und Modi in der ersten finnischen Bibel (1642) befaßt und diese gleichzeitig mit der älteren und neueren finnischen Schriftsprache vergleicht (Tempusten ja modusten kieleen I–II; Deutsches Referat: Der Gebrauch der Tempora und Modi in der ersten finnischen Bibel verglichen mit der älteren und der heutigen Sprache). Der Verfasser beabsichtigte, den Gebrauch der übrigen Modi in einem dritten Teil der Untersuchung zu behandeln. Vorarbeiten dazu liegen vor; in der vorliegenden Schrift wird der Gebrauch des Potentialis behandelt.

Der Potentialis ist ein seltener Modus in der alten finnischen Schriftsprache. In der Bibel von 1642 hat der Verfasser insgesamt 60 Belege dafür gefunden, und dabei handelt es sich möglicherweise um alle Belege dieser Bibel. Die Belege finden sich aufgezählt (Nr. 1–60) mit Anmerkung der entsprechenden Stelle bei Agricola, falls diese in seinen Werken vorkommt (Agricola I–III), dazu wird die entsprechende Stelle in der Lutherbibel von 1545 (LR) und drittens in der 1618 erschienenen schwedischen Bibel (KAR) angeführt, denn alle genannten Werke haben für die finnische Bibel von 1642 als Vorbild gedient. Zuletzt wird noch die Entsprechung in der 1992 erschienenen neuesten finnischen Bibelübersetzung (KR 1992) angegeben.

Von den aufgezählten Beispielen sind 31 aus dem Alten und 29 aus dem Neuen Testament, woraus sich schließen läßt, daß der Potentialis in letzterem deutlich üblicher ist. 40 der 60 Belege finden sich schon bei Agricola; seine Funktion als Vorbild ist unumstritten. Für die übrigen Belege hat wahrscheinlich die schwedische Bibel als Vorbild gedient: dort steht entweder das Wort *mon* (heute *männe* 'ob, wohl, vielleicht') oder ein Unsicherheit ausdrückendes Hilfsverb. In sechs Fällen kann kein Vorbild festgestellt werden.

Wesentlich ist, daß alle Potentialis-Fälle der Bibel von 1642 in Repliken vorkommen und bis auf einen in direkten oder untergeordneten Fragesätzen. In dieser Hinsicht unterscheidet sich der Gebrauch schroff von der heutigen finnischen Schriftsprache.

Der Potentialis des Verbs *olla* ('sein') wird im heutigen Hochfinnisch mit einem anderen Stamm gebildet, nämlich *lie-*. In der Bibel von 1642 finden sich 14 Potentialis-Endungen am Stamm *lie-* (*lienen* usw.), 12 an *ol-* (*ollengo* usw.) und 34 Potentialisformen von anderen Verben (z.B. *puuttuneco*, *tapahitune*).

Die Beispiele sind hauptsächlich Präsensformen des Potentialis. Aufgrund ihrer temporalen Funktion drücken sie entweder eine in der unmittelbaren Gegenwart dauernde oder eine zukünftige oder eine abstrakte (an keinen Zeitpunkt gebundene) Handlung aus. Die Perfektbeispiele drücken alle eine Handlung aus, die vor der unmittelbaren Gegenwart des Sprechenden liegt.

Nach dieser Analyse wird in der Schrift der Gebrauch des Potentialis in der vor 1642 erschienenen finnischen Literatur untersucht. In den Potentialisbelegen der Bibel von 1642, die eine Entsprechung in den Werken Agricolas haben, kommt mit wenigen Ausnahmen schon bei Agricola dieser Modus vor. Dagegen gibt es viele solche Fälle, wo Agricola zwar den Potentialis benützt, in der Bibel von 1642 aber der Indikativ oder ein entsprechender Ausdruck steht (Beispiele 61–83). Dazu treten bei Agricola in einigen Vorreden Potentialis-Belege auf, für die es in der Bibel von 1642 keine Entsprechung gibt (Beispiele 84–90).

Von den Potentialisformen des Verbs *olla* ('sein') sind bei Agricola 23 an den Stamm *lie-* und 11 an den Stamm *ol-* gefügt. Letztere finden sich alle im Neuen Testament.

Über die übrigen, vor der ersten Bibel geschriebenen finnischen Texte gibt es keine Untersuchungen zum Gebrauch des Potentialis. Ericus Erici Sorolainen vermeidet deutlich diese Form. Hingegen benutzt Pfarrer Hemming aus dem südwestfinnischen Kirchspiel Masku, der im Jahr 1605 ein Gesangbuch und 1616 ein Liederbuch veröffentlichte, den Potentialis häufig, aber bei ihm tritt die Form meist in Mitteilungs- bzw. Aussagesätzen auf und hat indikativische Funktion (von Hemming die Beispiele 91–95).

Die Beispiele 96–117 stammen aus dem Dialektmaterial des Syntax-Archivs (Turku), die Beispiele 118–123 aus dem hochsprachlichen Material des Archivs. Aus dem Dialektmaterial geht hervor, daß es sich in ca. 80 Prozent der Fälle um Fragesätze und in ca. 20 Prozent um andere Sätze handelt. Der Potentialis ist in den östlichen Dialekten (die in Savo und Südostfinnland gesprochen werden) sowie in den mittel- und nordostbottnischen Dialekten deutlich üblicher als in den übrigen westfinnischen Dialekten (die in Südwestfinnland, Häme und Südostbottnien vorkommen). In der Hochsprache ist der Potentialis beinahe ebenso üblich wie in den östlichen Dialekten, aber ein sehr wesentlicher Unterschied im Vergleich zu den Dialekten besteht darin, daß der Modus in der Hochsprache vor allem in Mitteilungs- bzw. Aussagesätzen vorkommt und nur selten in Fragesätzen. Der Gebrauch des Potentialis basiert natürlich auf der Volkssprache,

wurde aber in der Hochsprache zu einem Unsicherheit ausdrückenden Modus entwickelt, der oft solche Adverbien wie *kai* ('vermutlich, wohl'), *ehkä* ('vielleicht'), *mahdollisesti* ('möglicherweise') und *luultavasti* ('wahrscheinlich') ersetzt.

Aufgrund früherer Forschungen und des Materials im Syntax-Archiv scheint es, daß der Potentialis des Verbs *olla* in den südwestfinnischen sowie in den Übergangsdialekten zwischen diesen und den Dialekten in Häme immer mit dem Stamm *ol-* gebildet wird.

In der ersten finnischen Bibel kommt der Potentialis beinahe ebenso selten vor wie in den westlichen Dialekten (mit Ausnahme der mittel- und nordostbottischen Dialekte). Bei Agricola findet sich der Modus deutlich häufiger, was damit zusammenhängt, daß die Sprache Agricolas ohnehin mehr Züge der östlichen Dialekten aufweist als die erste finnische Bibel.

